

Päivi Kytömäki
Ylikirjastonhoitaja, Oulun yliopisto

Suomen yliopistokirjastojen neuvosto kirjastojen tahdon ilmentäjänä

**SUOMEN YLIOPISTOKIRJASTOJEN
NEUVOSTON TYÖNTÄYTEISET JA
ANSIOKKAAT 10 VUOTTA**

”Opetusministeriön yliopistoihin soveltamat budjettiperiaatteet vaikuttivat siten, että kirjastojen kehittäminen jäi yliopistojen sisäiseksi asiaksi ja opetusministeriön suora vaikutus kirjastojen kehittämiseen päättyi. Syntyi pelko, että joidenkin yliopistokirjastojen kehitys lakkaa. Tässä muutostilanteessa yliopistokirjastojen johtajien keskuudessa heräsi voimakas tahto vaikuttaa itse tiedostetummin ja määrätietoisemmin omaan tulevaisuuteensa”

Tulevaisuus vahvemmin omiin käsiin

Suomen yliopistokirjastojen neuvosto perustettiin 10 vuotta sitten 22.5.1996. Miten tähän päädyttiin? Yliopistokirjastoilla oli jo vuonna 1996 takanaan useiden vuosikymmenien yhteistyö, jonka ansiosta ja tuloksena kaikissa yliopistokirjastoissa oli otettu käyttöön yhteinen kirjastojärjestelmä. Tämä hanke oli maailmanlaajuisestikin ainutlaatuinen yhteistyökyvyn osoitus. Vuonna 1996 oli alkanut myös toinen mittava ja merkittävä yhteistyö, kun opetusministeriön toimeksiannosta tehtiin esiselvitys elektronisten aineistojen yhteislisensioinnista. Esiselvitys johti seuraavana vuonna Kansallisen elektronisen kirjaston, FinELiB:n perustamiseen (Finnish Electronic Library). Olimme oppineet toimimaan yhdessä ja luottamaan toisiimme, olimme valmiit yhteistyön monipuolistamiselle ja tiivistämiselle.

Kuitenkin juuri ulkoiset olosuhteet lopulta sysäsivät ja vauhdittivat yhteistyön tiivistämistä ja neuvoston perustamista. Opetusministeriö oli siihen saakka koordinoinut ja edistänyt aktiivisesti yliopistokirjastojen toimintaedellytyksiä ja kehittämistä, viimeksi Tieteellisen informoinnin neuvoston, TINFOn, kautta. Nyt opetusministeriön yliopistoihin soveltamat budjettiperiaatteet vaikuttivat siten, että kirjastojen kehittäminen jäi yliopistojen sisäiseksi asiaksi ja opetusministeriön suora vaikutus kirjastojen kehittämiseen päättyi. TINFOn lakkauttamisen jälkeen uutta vastaavaa elintä ei enää perustettu. Syntyi pelko, että joidenkin yliopistokirjastojen kehitys lakkaa.

Tässä muutostilanteessa yliopistokirjastojen johtajien keskuudessa heräsi voimakas tahto vaikuttaa itse tiedostetummin ja määrätietoisemmin omaan tulevaisuuteensa. Pienen valmistelevan ryhmän, jonka keskeisiä henkilöitä olivat Kuopion yliopiston kirjaston johtaja Riitta HUUHTANEN ja Tampereen teknillisen korkeakoulun kirjaston johtaja Arja-Riitta HAARALA, toimesta tehtiin yliopistokirjastojen johtajien kokoukselle esitys toukokuussa 1996 koordinoitiryhmän perustamiseksi ja yhteistyösihteerin palkkaamiseksi. Seuraavana vuonna otettiin käyttöön nimi Suomen yliopistokirjastojen neuvosto, jolla kylläkin tarkoitettiin ensin vain työryhmää, koordinoitielintä. Vuoden 2003 alusta nimi muutettiin käsittämään koko kirjastojohtajien ryhmää. Neuvostonimen

taustalla oli analogia Suomen rehtorien neuvosto-nimeen. Käytän tässä kirjoituksessa neuvostonimeä sen nykyisessä merkityksessä koko toiminnan ajalta.

"Eskon enkelit"

Samassa toukokuun kokouksessa valittiin ensimmäinen työvaliokunta, josta käytettiin ensin koordinoitiryhmä-nimitystä. Jäsenet valittiin ottaen huomioon maantieteellinen, kielellinen ja tieteenalakohtainen edustus: Marja Engman (Turun yliopisto), Arja-Riitta Haarala (Tampereen teknillisen korkeakoulun kirjasto), Riitta Huuhtanen (Kuopion yliopiston kirjasto), Esko Häkli (Helsingin yliopiston kirjasto), Päivi Kytömäki (Oulun yliopiston kirjasto) ja Maria Schröder (Svenska handelshögskolans bibliotek). Puheenjohtajaksi valittiin Esko Häkli, koska haluttiin antaa tässä murrostilanteessa kansalliskirjastolle näkyvää roolia. Kutsuimme ensimmäistä työvaliokuntaa leikkisästi "Eskon enkeleiksi". Tiesimme toki, että opetusministeriö oli kehottanut tulosneuvottelussaan Helsingin yliopiston kirjastoa ottamaan suuremman vastuun kirjastoverkon yhteistyön koordinoinnista. Nythän tämä asia on hoidettu koko kirjastoverkon osalta ja uusi laki kansalliskirjaston tehtävistä astuu voimaan. Yliopistokirjastojen kohdalla 10 vuotta sitten tilanne oli se, että halusimme itse päättää asioistamme, mutta tehdä samalla tiivistä yhteistyötä HYK:n kanssa. Koordinointiryhmä puheenjohtajan johdolla paneutuikin vakavasti ja tarmolla tehtäväänsä. Ensimmäisenä yhteistyösihteeriksi valittiin Annikki Hyvärinen. Yliopistokirjastot maksoivat alussa yhdessä sihteerin palkan, kunnes HYK ilmoitti pian ottavansa palkkaukseen itselleen. Myöhemmin pitkäaikaisia sihteerejä ovat olleet Marit Olander ja Irma Reijonen. Esko Häklin jälkeen puheenjohtajina ovat toimineet Eeva-Liisa Lehtonen Helsingin kauppakorkeakoulusta (1.12.2001-2002), Päivi Kytömäki Oulun yliopistosta (2003-2004) ja Ari Muhonen Teknillisestä korkeakoulusta (2005-2006).

Yhteistyöelimen tehtävät

Koordinointiryhmälle annettiin toimeksianto vuonna 1996, mutta varsinaiset Suomen yliopistokirjaston neuvoston säännöt hyväksyttiin Vaasassa 19.3.1997. Sääntöjä on tarkistettu myöhemmin, mutta perustehtävät ovat säilyneet samoina. Neuvoston tehtävänä on toimia yhteisenä kehitys- ja edunvalvontaelimenä, seurata alan kehitystä ja tehdä aloitteita, valvoa kirjastojensa etua ja tehdä tarvittavia aloitteita, tiedottaa, edistää yhteistyötä ja yhteyksiä sidosryhmiin sekä luoda kansainvälisiä yhteyksiä. Lyhyesti voisi todeta tavoitteena olleen edunvalvonta sekä kirjastopoliittinen ja strateginen suunnittelu ja vaikuttaminen.

Mitä neuvosto on saanut aikaan, mihin toiminta tosiasiallisesti on kohdistunut? 1990-luvun keskeisiä aiheita, oikeita kestoaiheita, olivat kokoelmapoliittikka, uuden kirjastojärjestelmän käyttöönotto ja kirjastonverkon strategia, mutta keskeisenä kaiken ohella varsinainen keskinäinen verkottuminen.

Kokoelmapoliittikka alkutoiminnan keskiössä

Kokoelmapoliittikkaa ja kokoelmapoliittista ohjelmaa käsiteltiin varsinkin vuosina 1996-1999 lähes joka kokouksessa, samoin kirjastojen rakenteellista kehittämistä ja resurssien turvaamista. Aiheisiin liittyi useita seminaareja ja työryhmiä kuten esimerkiksi opetusministeriön yliopistokirjastojen työryhmä, joka asetettiin huhtikuussa 1999 ja sai työnsä päätökseen kesäkuussa 2000 sekä yliopistojen tutkimusedellytysten kehittämistyöryhmä.

Syy siihen, että kokoelmat olivat hyvin korostuneesti alkutoiminnan keskiössä, oli se tosiasia, että 1990-luvun alun laman johdosta yliopistot olivat joutuneet leikkaamaan todella merkittävästi lehti- ja kirjahankintaansa. Osittain tähän liittyen Suomen

Yliopistorehtorien neuvosto asetti vuonna 1993 kirjaston johtajista koostuvan "häätätoimikunnan", jota veti Helsingin yliopiston vararehtori Mustajoki, selvittämään korkeakoulukirjastojen toimintaedellytysten turvaamista ja kehittämään valtakunnallisen korkeakoulukirjastolaitoksen tehtäviä. Muistiossa ehdotettiin korkeakoulukirjastojen rakenteellista kehittämistä ja yhteistyön tehostamisesta (*Korkeakoulukirjastojen toimintaedellytysten turvaaminen 24.5.1994*).

Silloinen Joensuun yliopiston kirjaston johtaja Tuulikki Nurminen oli tehnyt liseniaattityönsä yliopistokirjastojen rakenteellisesta kehittämisestä ja tietoineistojen saatavuudesta. Osittain tähän työhön pohjautuen hän teki opetusministeriölle neuvoston toimeksiannosta selvityksen "Yliopistokirjastojen voimavarojen kehitys 1990-luvulla" sekä muita selvityksiä. Kokoelmatilanteesta järjestettiin useita seminaareja. Marraskuussa 1996 oli kokoelmapoliittinen seminaari. Suomalainen Tiedeakatemia järjesti helmikuussa 1998 seminaariin aiheesta "Tieteellisten kirjastojen kriisi". Kokoelmapoliittisen strategian teon neuvosto jätti kuitenkin Suomen Tieteelliselle kirjastoseuralle vuonna 1998 resurssipulan vuoksi. Syyskuussa 1999 opetusneuvos Hannele Hermunen esitteli neuvostolle ministeriön yliopistojen rakenteellista kehittämisohjelmaa ja uutta rahoitusmallia. Vuoteen 2002 mennessä 3-5 % yliopistojen vuoden 1999 voimavaroista olisi uudelleen kohdennettavissa. Vapautuvat voimavarat oli tarkoitus käyttää opetuksen ja tutkimuksen edellytysten paranemiseen ja infrastruktuurin kehittämiseen.

Kokoelmatilannetta käsiteltiin useaan otteeseen rehtorien neuvostossa. Kaikki opetusministeriötä myöten olivat huolissaan keskeisen tutkimusedellytyksen, kirjallisuuden tilanteesta yliopistokirjastoissa. Konkreettisin toimenpide tilanteen parantamiseksi oli käytännössä FinELib:n vakiinnuttaminen ja vahvistaminen. Neuvosto käsiteli kaikki periaatteelliset linjaukset, vaikka varsinainen lisensointi jne. siirtyi FinELib:n ohjaus- ja konsortior ryhmälle. Tärkeimpiä olivat kansainväliset lisensointiperiaatteiden vahvistuttaminen rehtorien neuvostolla, keskinäisen rahoitusmallin kehittäminen, joka on jatkunut läpi neuvoston historian sekä 1999 FinELib:n toiminnan laajentaminen. 29.9.1999 kokouksessa *"FinELib:n ohjausryhmän puheenjohtaja (Päivi Kytömäki) esitteli ehdotusta FinELib:n organisaatioksi. Tavoite on, että FinELib olisi jatkossa nykyistä laajempi kansallinen hanke, kokonaisvaltainen kansallisesti organisoitu tietopalvelu. Kansalliskirjasto on luonnollisin sijoituspaikka FinELib:lle"* (ote kokouspöytäkirjasta). Vain kahden vuoden toiminnan jälkeen ymmärsimme toiminnan laajentamisen merkityksen. Asia toteutui suunnitelmien mukaisesti. Uusi organisaatio esiteltiin neuvostolle kesäkuussa 2000.

Neuvosto on järjestänyt useita seminaareja ja koulutustilaisuuksia. Johtajakoulutuksena järjestettiin mm. vuonna 2000 Nordic Digital Libraries-seminaari, johon osallistui 70 henkilöä. Vuonna 2001 tieteellisille kirjastoille, arkistoille ja museoille suunnattu elektronisen aineiston pitkäaikaissäilytystä käsitellyt seminaari, johon osallistui 130 henkilöä.

[VTLS:stä Voyageriin](#)

Toinen "kestoaihe" on ollut kirjastojärjestelmä. Jo vuosia oli odotettu käytössä olleen VTLS - kirjastojärjestelmän modernimpaan tekniikkaan perustuvan Virtua - järjestelmän valmistumista. Vuonna 1997 ryhdyttiin valmistelemaan kirjastojärjestelmän vaihtoa. Yliopistokirjastojen neuvosto toimi hankkeen ohjausryhmänä. Asia oli jatkuvasti esillä kokouksissa ja asiassa edettiin nopeasti. EU-säädökset vaativat EU-kilpailuttamisen. Heinäkuun lopussa 1998 oli jätetty seitsemän tarjousta. 28.9.1999 neuvosto päätti esittelyn mukaisesti esittää sopimusneuvottelujen aloittamisen Voyager-järjestelmästä, jonka yliopistot hyväksyivät joulukuussa. Sopimus järjestelmästä allekirjoitettiin 4.2.2000 Endeavor Information Systemsin kanssa. Laitehankinta- ja käyttöpalvelukilpailut

käynnistettiin samana keväänä ja syksyllä muodostettiin konsortio-organisaatio. Hanke ei ollut lainkaan ongelmaton. Opetusministeriö ei järjestänyt toivottua keskitettyä rahoitusta. Kirjastojen, atk-keskusten ja yliopistojen johdon yhteisen tahdon löytyminen onnistui lopulta myös yhteisen palvelimen osalta. Kaikkineen kirjastojärjestelmän vaihto vaatii runsaasti kirjastojen lukuisien edustajien työpanosta.

Ammattikorkeakoulukirjastot olivat jo 1998 ilmaisseet kiinnostuksensa kirjastojärjestelmähankkeeseen, jolloin neuvosto maaliskuussa 1998 päätti seuraavaa: *"Pyritään avoimeen ratkaisuun, johon muiden kirjastojen on mahdollista päästä myöhemmin mukaan"*. Ammattikorkeakoulut liittyivät pian sopimukseen. Ironista kyllä, emme ole vielä maksaneet järjestelmää kokonaan sen puutteellisuuksien vuoksi. Todellinen kestoaihe!

Ei mitään uutta taivaan alla

Uusi palkkausjärjestelmämme UPJ:kin voi viettää – ellei ole jo viettänyt - 10-vuotiasynttäreitä! Jo marraskuussa 1996 neuvostossa otettiin esille ja työn alle uuden palkkausjärjestelmän työn vaativuuden arviointi. Tampereen ja Itä-Suomen yliopistoissa oli käynnissä uuteen palkkausjärjestelmään liittyviä kokeiluja. Lokakuussa 1997 eräs johtajista tiesi, että *"työn vaativuuden arviointi on tulossa kaikkiin kirjastoihin, joten siihen liittyvät asiat on syytä sisällyttää ensi vuoden toimintasuunnitelmaan"*. Aihe häipyi kuitenkin pian useiksi vuosiksi unholaan palatakseen todellisuudeksi 2004.

Tuloksellisuuden arviointi, toimintojen ja tuloksellisuuden mittaus (mittariprojekti), kustannuslaskenta, laatu ja arviointi olivat esillä jo ensimmäisessä varsinaisessa kokouksessa 9.8.1996. Kaukopalvelu, tilastot ja rahoitus overheadeineen tulivat varsin varhain myös esityslistalle. Asiat pyörivät aikansa kokousaiheina ja mikä mistäkin syystä keskeytyi tai unohtui tullakseen jälleen ajankohtaiseksi vuosien päästä UPJ:n lailla.

Myös yhteistyö ammattikorkeakoulukirjastojen kanssa alkoi välittömästi niiden perustamisen jälkeen tiivistyen toiminnan aikana huomattavasti.

Luettelointiformaatin vaihto oli esillä neuvostossa jo vuonna 1997. Päätös vaihdosta tehtiin viime vuonna kolmen vuoden siirtymäajalla. Ulkoistamisesta ja lisäarvon tuottamisesta puhuttiin myös jo vuonna 1997. Digitointi nousi keskusteluun jo vuonna 1999 ja neuvosto hyväksyi kansalliskirjaston digitoinnin periaatteet. Hankintojen kilpailuttamisessa saatiin ohjeistus valmiiksi vuonna 2000.

Strateginen suunnittelu toimintaa jäntevöittämään

Strategiat nousivat keskusteluun 1999, jolloin kansalliskirjaston strategia julkistettiin. Ylikirjastonhoitaja Esko Häklin mukaan kansalliskirjastostrategia oli osa kirjastoverkoston strategiaa ja osa yleistä yliopisto- ja tietoyhteiskuntastrategiaa. Neuvostossa vahvistui ajatus siitä, että yliopistokirjastot/kirjastoverkko tarvitsisi oman yhteisen strategian. Oli tärkeää kirjata yhteiset linjaukset ja päätavoitteet, jotka koskisivat kaikkia yliopistokirjastoja. Asiaa oli käsitelty tai sivuttu kahdessa vuoden 1999 kokouksessa ja vuonna 2000 yliopistokirjastojen verkoston strategian teosta sovittiin. Strategiatyöskentely tapahtui pääosin vuonna 2001 ja strategia vuosille 2003-2007 valmistui syyskuussa 2002. Keskeisin ja vaikein tehtävä oli määritellä yliopistokirjastojen muodostaman verkoston toiminta ja tehtävien rajaaminen suhteessa yksittäiseen kirjastoon. Strategiassa yhteistyön painopisteeksi linjattiin tietoaineistojen saatavuuden ja kattavuuden parantaminen - toimintamme ydin -, mikä oli looginen jatke aiempien vuosien kokoelmapoliittiselle työlle. Strategian valmistumisen jälkeen ryhdyttiin laatimaan kaksivuotinen toimintasuunnitelma.

Strategian myötä hankkeet nousivat merkittäviksi toimintamuodoksi palvelutoiminnan ja – valmiuksien kehittämisessä. Näistä tärkeimpiä ovat informaatiolukutaidon opintosuunnitelma- ja tietokarttahankkeet, osaamiskartoitus sekä tieteellisen digitaalisen julkaisemisen edistäminen, open access -toiminta.

Vaikea virtuaaliyliopisto

Nousevia uusia teemoja neuvostolle olivat verkko-opiskelu ja virtuaaliyliopisto, jonka toiminta oli käynnistynyt ja siihen haluttiin mukaan. Vuonna 2001 nimettiin yliopistokirjastojen virtuaaliyliopistotyöryhmä suunnittelemaan virtuaaliyliopiston tarvitsemien kirjastopalveluiden sisältöä. Aihe on ollut kaikkiaan valtakunnallisestikin vaikea ja työ edistynyt hitaasti.

Kirjastoissa käynnistyi verkko-opetushankkeita. Neuvosto järjesti keskustelutilaisuuden verkkokurssien – ja oppimateriaalien metadatasta ja hallinnoinnista keskustelutilaisuuden. informaatiolukutaitohanketta käsiteltiin ensimmäisen kerran jo vuonna 2001. *”Neuvosto otti myönteisen kannan informaatiolukutaidon osaamistavoitteiden tunnetuksi tekemiseen ja soveltamiseen tiedonhallinnan opetuksessa”*, kuten toimintakertomuksessa todetaan.

Tiedotus ja edunvalvonta

Neuvosto on toiminut aktiivisena vaikuttajana erityisesti opetusministeriöön, rehtorien neuvostoon ja kirjastokenttään. Viimeisimpiä tämänytyypisiä tehtäviä on liittynyt kansalliskirjaston toimialan laajentamiseen. Parhailaan on valmisteilla yliopistokirjastojen rahoitusselvitys toimenpideohjelmiseen.

Suurta julkisuutta neuvosto ei toiminnallaan ole saanut. Voidaan kuitenkin monen arvioinnin kautta todeta, että Suomen yliopistokirjastojen ja samalla mitä todennäköisimmin myös Suomen yliopistojen toiminnan laatu ja taloudellisuus ovat vahvistuneet näiden neuvoston 10 toimintavuoden johdosta. Vain yhteishankkeina suuret muutokset on ollut mahdollista toteuttaa nopeassa aikataulussa. Yhteisesti hyväksytyistä strategioista ja yhteisistä tavoitteista kirjastot ovat saaneet tukea oman kirjastonsa kehittämiseen. Tulevaisuuden haasteena on toiminnan rajaaminen niin, ettei se tukahdu omaan laajuuteensa, onhan kyseessä vapaaehtoistalkoista mitä suurimmassa määrin. Hienoja työntäyteisiä vuosia! On ollut etuoikeutettua saada olla mukana.